

[Rec.:] Iwona Kabzińska: *Miedzy pragnieniem ideału a rzeczywistością. Polacy na Litwie, Białorusi i Ukrainie w okresie transformacji systemowej przełomu XX i XXI stulecia*, Zakład Wydawniczy Letter Quality, Warszawa 2009, ss. 228

Przed rokiem 1989 los polaków na obszarze byłych Kresów Wschodnich, pozostających poza obecnymi granicami państwa polskiego, niemal nie znajdował odzwierciedlenia w polskich publikacjach naukowych (rzadkie wyjątki były autorstwa historyków, jak Juliusz Bardach czy Piotr Łossowski, a nie etnologów). Było to oczywiście spowodowane ówczesnymi uwarunkowaniami politycznymi a nie brakiem zainteresowania rodakami zza wschodniej granicy.

Po roku 1989 sytuacja radykalnie się zmieniła. Wśród Polaków zamieszkujących obecną Litwę, Białoruś, Ukrainę zaczęło się pojawiać wielu polskich antropologów (etnologów, socjologów) a także przedstawicieli innych nauk humanistycznych. Między etnologami przodowali i przodują w tych badaniach niewątpliwie reprezentanci ośrodków warszawskich – Instytutu Etnologii i Antropologii kulturowej Uniwersytetu Warszawskiego (pod kierunkiem Lecha Mroza i Magdy Zowczak) oraz Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk w osobie Iwony Kabzińskiej przede wszystkim.

W tych okolicznościach można zadać pytanie czy zajmowanie się Polakami na Wschodzie ma jeszcze sens? Czy nie zdobyliśmy już o nich wiedzy wystarczającej, a przynajmniej pozwalającej na znaczne ograniczenie intensywności tych badań? A może należałoby kwestie związane z Polakami na byłych naszych Kresach Wschodnich pozostawić badaczom litewskim, białoruskim czy ukraińskim?

Jest kilka powodów, dla których polskie badania antropologiczne nad naszymi rodakami ze Wschodu powinny być kontynuowane. Mimo upływu ponad dwudziestu lat, ich zasięg i rezultaty wciąż nie są zadowalające. Po roku 1989 tematy związane z polską diasporą na Wschodzie stały się modne a to nie zawsze dobrze służy jakości badań. Nie wszyscy jadący na Litwę, Białoruś czy Ukrainę badacze polscy byli tak dobrze do tego przygotowani jak etnolodzy warszawscy. Spotykałem w terenie także takich, którzy mieli, w swoim mniemaniu, do wypełnienia misję pouczenia Polaków w tych krajach jak mają mówić, ubierać się, tańczyć, co śpiewać, z kim wchodzić alianse, z kim żyć na dystans. Polskie penetracje etnologiczne dawnych Kresów Wschodnich w nowej sytuacji politycznej nie rozwijały się też bez pewnych trudności. Mam tu na myśli zarówno pewną – w jakimś stopniu zrozumiałą – nieufność obecnych gospodarzy tych terenów, jak i spotykana w Polsce postawę, że lepiej zostawić w spokoju problemy Polaków na wschodzie by „nie odgrzewać waśni”, nie psuć dobrosąsiedzkich relacji z Litwą, Białorusią i Ukrainą. Wspomina o takich reakcjach na swoje badania Iwona Kabzińska w zakończeniu swej najnowszej książki (s. 200–201). O pewnych perturbacjach z prezentacją wyników badań pogranicza polsko-litewskiego

w „Kontekstach” pisał niegdyś Lech Mróz¹. Współpraca z etnologami zza wschodniej granicy powoli się rozwija (mam tu na myśli przede wszystkim Litwinów i Ukraińców), podejmują już i oni badania nad mniejszością polską w swoich krajach. Trudno jednak mówić o osiągnięciu w tym zakresie zadawalającego stanu. Poza tym, właśnie w imię dobrych wzajemnych relacji, by umożliwić prowadzącą do nich praktykę społeczną, polityczną, polscy etnolodzy powinni stale, na bieżąco monitorować sytuację polskich diaspor, nie tylko w wymienionych tu państwach, zachodzące w nich procesy kulturowo-społeczne, postawy polityczne.

Z tymi właśnie potrzebami doskonale korespondował już temat przedsięwzięcia badawczego Iwony Kabzińskiej, którego rezultatem jest jej najnowsza książka. Brzmiał on *Pogranicza kulturowe i etniczne w procesie integracji europejskiej* i był elementem szerszego projektu, zatytułowanego *Polskie dziedzictwo kulturowe w nowej Europie*. To istotna okoliczność, podkreślająca wagę podjętego przez autorkę tematu.

Iwona Kabzińska ma duże doświadczenie w badaniu polskiej diaspory na Wschodzie. W roku 1999 opublikowała książkę *Wśród „kościelnych Polaków”. Wyznaczniki tożsamości etnicznej (narodowej) Polaków na Białorusi*², wcześniej i później wiele artykułów o podobnej tematyce. Książka wydana obecnie to rezultat badań terenowych, prowadzonych przez Autorkę (osobiście lub pod jej kierunkiem), z różną intensywnością, w wymienionych w tytule krajach. Autorka wykorzystała też imponującą literaturę przedmiotu, poddała analizie wszelkie manifestacje postaw Polaków zza wschodniej granicy dostępne obserwacji czy znajdujące odbicie w lokalnych wydawnictwach i zbiorach archiwalnych.

Na książkę Iwony Kabzińskiej składają się dwie, wyraźnie się wyodrębniające, lecz spójne części. Pierwszą, zajmującą blisko czwartą część objętości pracy, stanowi rozdział *Doświadczenie zmian systemowych i ich koszty społeczne*. W kolejnych podrozdziałach Autorka prezentuje osobno oblicza transformacji ustrojowej i formy pomocy społecznej dostępnej najbiedniejszym mieszkańcom na Litwie, Białorusi i Ukrainie. Analizuje społeczne (ekonomiczne, kulturowe) skutki transformacji i ich odbiór przez środowiska miejscowych Polaków.

Drugą część książki stanowią trzy rozdziały przedstawiające kolejno sytuację Polaków w Republice Litewskiej (najobszerniejszy), Republice Białoruś i na Ukrainie. Treść, konstrukcja tych rozdziałów (podział na podrozdziały) bardzo dobrze są dostosowane do specyfiki sytuacji mniejszości polskiej w każdym

¹ Redakcja periodyku nie zgodziła się na publikację dwóch tekstów poruszających kwestię aktualnych konfliktów polsko-litewskich. (Lech Mróz, *Syndrom pogranicza. Uwagi na temat badań świadomości etnicznej*, „Polska Sztuka Ludowa. Konteksty”, R. 47: 1993, z. 3–4, s. 52–53).

² Iwona Kabzińska *Wśród „kościelnych Polaków”. Wyznaczniki tożsamości etnicznej (narodowej) Polaków na Białorusi*, IAE PAN, Warszawa 1999.

z tych krajów (jej problemów wewnętrznych, relacji z władzami i narodami „państwowymi”).

Połączenie w jednej książce charakterystyki sytuacji społecznej będącej skutkiem zmian państwowych i ustrojowych z analizą postaw narodowościowych jest ogromnym walorem tej książki. Sfery – socjalna i narodowościowa nigdy nie są całkowicie rozdzielne. Każdy badacz obszarów poradzieckich wie, że tam często splatają się niezwykle silnie. (Z nie tak znów bardzo odległej historii znamy nieco podobne dylematy części mieszkańców dawnych Austro-Węgier czy Prus po rozpadzie tych imperiów w wyniku I wojny światowej i powstaniu nowych państw etnicznych). Ta wartość książki wzmocniona jest wyraźnie humanistycznym podejściem Autorki do „przedmiotu badań”, dążeniem do rozpoznania zjawiska przez pryzmat ocen rozmówców (wypowiedzi i towarzyszących im zachowań niewerbalnych), przez poznanie i analizę doświadczeń przedstawicieli badanych grup. To właśnie dzięki tym walorom najnowsza książka Iwony Kabzińskiej ma szansę odegrać pomocną rolę w praktyce społecznej. W działaniach mających na celu zarówno zachowanie polskiej tożsamości narodowej na Litwie, Białorusi i Ukrainie jak i poprawienie relacji Polaków w tych państwach z narodami dominującymi.

Dodatkowym, ale niebagatelnym walorem książki jest staranne przemyślanie, przejrzysta kompozycja i piękny język, co znacznie zwiększa komfort odbioru jej treści.

Jestem głęboko przekonany, że studium *Polacy na Litwie, Białorusi i Ukrainie w dobie transformacji systemowej przełomu XX i XXI stulecia* jest książką bardzo potrzebną, że zajmie ważne miejsce wśród polskich publikacji na temat współczesnej sytuacji Polaków w krajach z nami sąsiadujących.

Wojciech Olszewski
Uniwersytet Mikołaja Kopernika